

УДК 336.71.078.3

Внукова Н.М.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління фінансовими послугами
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця***Колодізев О.М.***доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця***Чмута І.М.***доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри банківської справи
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ЗАСТОСУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЮ КОШТІВ, ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ ТА ФІНАНСУВАННЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ

ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE OF USING A RISK-BASED APPROACH TO COMBATING MONEY LAUNDERING, FINANCING OF TERRORISM AND PROLIFERATION

АНОТАЦІЯ

Метою статті є узагальнення ключових змін стандартів FATF, аналіз застосування країнами ризик-орієнтованого підходу у забезпеченні протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ВК/ФТРЗ), систематизація положень управління ризиками ВК/ФТРЗ у зарубіжній практиці. Проведено оцінку ефективності застосування у 31 країнах ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії ВК/ФТРЗ на основі зіставлення ступеня технічної відповідності та досягнутого рівня ефективності, яка продемонструвала переважно часткову технічну відповідність (існують помірні недоліки) та середній рівень ефективності (результат досягнуто лише деякою мірою, необхідно здійснити значні удосконалення) систем протидії ВК/ФТРЗ. Для мінімізації загроз ВК/ФТРЗ з боку фінансової системи узагальнено міжнародний досвід застосування ризик-орієнтованого підходу у банківському секторі. Запропоновано враховувати у вітчизняному банківському нагляді фактор пов'язаності фінансових установ під час оцінювання ризиків ВК/ФТРЗ; здійснювати аналіз ризиків діяльності банків на макро-, мезо- і мікрорівнях; в процесі оцінки ризиків враховувати не лише їхній ступінь, але й рівень ефективності заходів управління ними; розробляти у банках власну систему оцінювання ризиків ВК/ФТРЗ.

Ключові слова: ризик-орієнтований підхід, протидія, відмивання коштів, фінансування тероризму, фінансування розповсюдження зброї масового знищення, стандарти FATF.

АННОТАЦІЯ

Целью статьи является обобщение ключевых изменений стандартов FATF, анализ применения странами риск-ориентированного подхода в обеспечении противодействия отмыванию денег, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения (ОД/ФТРО), систематизация положений управления рисками ОД/ФТРО в зарубежной практике. Проведена оценка эффективности применения в 31 странах риск-ориентированного подхода в сфере противодействия ОД/ФТРО на основе сопоставления степени технического соответствия и достигнутого уровня эффективности, которая продемонстрировала преимущественно частичное техническое соответствие (существуют умеренные недостатки) и средний уровень эффективности (результат достигнут лишь в определенной степени, необхо-

димо осуществить значительные усовершенствования) систем противодействия ОД/ФТРО. Для минимизации угроз ОД/ФТРО со стороны финансовой системы обобщен международный опыт применения риск-ориентированного подхода в банковском секторе. Предложено учитывать в отечественном банковском надзоре фактор связанности финансовых учреждений при оценивании рисков ОД/ФТРО; осуществлять анализ рисков деятельности банков на макро-, мезо- и микроуровнях; в процессе оценки рисков учитывать не только их степень, но и уровень эффективности мероприятий по управлению ими; разрабатывать в банках собственную систему оценивания рисков ОД/ФТРО.

Ключевые слова: риск-ориентированный подход, противодействие, отмывание денег, финансирование терроризма, финансирование распространения оружия массового уничтожения, стандарты FATF.

ANNOTATION

The purpose of the article is to summarize the key changes in the FATF Recommendations, to analyze the countries' application of the risk-based approach in countering money laundering, financing of terrorism and proliferation, and the systematization of ML/FTP risk management provisions in foreign practice. The effectiveness of the application in 31 countries the risk-based approach to combating ML/FTP was assessed on the basis of comparison of the degree of technical compliance and the achieved level of efficiency, which demonstrated mainly partial technical compliance (there are moderate shortcomings) and an average level of efficiency (the Immediate Outcome is achieved to some extent, major improvements needed) of countermeasures systems for ML/FTP. To minimize ML/FTP threats from the financial system it was summarized the international experience of applying the risk-based approach in the banking sector. It was suggested to take into account in the domestic banking supervision the factor of the cohesiveness of financial institutions when assessing the risks of ML/FTP; to analyze the banks' risks at macro, meso and micro levels; in the process of risks assessment to take into account not only their levels, but also the levels of managerial effectiveness; to develop in the banks their own system of ML/FTP risk assessment.

Key words: risk-oriented approach, counteraction, money laundering, terrorism financing, financing of the proliferation, FATF standards.

Постановка проблеми. Відмивання коштів (ВК), фінансування тероризму (ФТ) та фінансування розповсюдження зброї масового знищення (РЗ) є значними загрозами глобальній безпеці та цілісності фінансової системи, на захист від яких спрямовані міжнародні стандарти FATF (Рекомендації FATF).

Відповідно до висновків Третього раунду взаємної оцінки своїх членів FATF переглянула і оновила Рекомендації FATF. Перегляд рекомендацій націлений на досягнення балансу. З одного боку, вимоги особливо посилені в тих областях, які є джерелом підвищеного ризику або в яких може бути поліпшена практична реалізація. Вони розширені з урахуванням нових загроз, таких як фінансування зброї масового знищення, і уточнені відносно прозорості й жорсткості заходів протидії корупції. З іншого боку, вони стали більш цілеспрямованими. Ризик-орієнтований підхід дає змогу фінансовим установам та іншим секторам використовувати свої ресурси більш ефективно, фокусуючись на зонах підвищеного ризику, тоді як в областях зниженого ризику можлива більша гнучкість застосування спрощених заходів. Оскільки Україна лише починає запроваджувати ризик-орієнтований підхід у систему протидії ВК/ФТРЗ, важливим є узагальнення міжнародного досвіду у цій сфері з метою подальшої імплементації міжнародних стандартів FATF.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади фінансового моніторингу, практичні аспекти впровадження механізмів протидії ВК/ФТРЗ досліджували такі сучасні вітчизняні і зарубіжні учені, як, зокрема, О.В. Акімова, Ж.О. Андрійченко, Р.О. Баранов, О.М. Ващенко, С.С. Гасанов, Т.І. Єфименко, О.В. Ільва, С.О. Дмитров, Я.-Х. Занг (Y.-H. Zhang), В.М. Каднічанська, Л.М. Кобилянська, М.В. Колдовський, О.Є. Користін, Я.-В. Ксу (Y.-W. Xue), О.О. Куришко, Л.Л. Лазебник, К.Д. Левківська, О.В. Меренкова, Т.А. Медвідь, Н. Омар (N. Omar), Р. Отман (R. Othman), О.М. Петрук, Т.О. Ромась, Х.С. Селамат (H.S. Selamat), З. Хамін (Z. Hamin), М.І. Худокормова, О.В. Черевко, Д.В. Шиян [1–16].

При цьому значну увагу приділено розкриттю міжнародних стандартів і досвіду у сфері протидії ВК/ФТРЗ [1; 3; 6; 7; 8; 10; 14]. Так, О.В. Акімовою [1] досліджено окремі інструменти внутрішнього фінансового моніторингу і визначено типології, які повинні використовуватися у фінансових установах згідно з рекомендаціями міжнародних організацій. У роботі [3] викладено досвід країн світу щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також виявлено особливості моделей національних систем фінансового моніторингу. У дослідженні [8], крім цього, визначено напрями використання світового досвіду в процесі реформування системи фінансового моніторингу в Україні. О.М. Петрук, К.Д. Левківська [10] визначили тенденції розвитку системи про-

тидії ВК/ФТ у світовому аспекті, Д.В. Шиян [14] відслідкував еволюцію стандартів FATF та їх останні зміни, а у роботі [7] подано порівняльну характеристику банківських систем країн у розрізі боротьби з відмиванням грошей. Л.М. Кобилянською [6] зроблено акцент на досвіді організації підрозділів фінансового моніторингу та заходах протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Майже усі названі праці стосуються аналізу зарубіжної практики протидії відмиванню коштів, тоді як досвід застосування країнами ризик-орієнтованого підходу залишився поза увагою учених.

Розвитку системи оцінювання та управління ризиками, пов'язаними з ВК/ФТ, присвятили свої дослідження Ж.О. Андрійченко [2], С.О. Дмитров, О.В. Меренкова, Т.А. Медвідь, О.М. Ващенко [4], Т.І. Єфименко, С.С. Гасанов, О.Є. Користін [11], Я.-Х. Занг (Y.-H. Zhang), Я.-В. Ксу (Y.-W. Xue) [16], В.М. Каднічанська, Т.О. Ромась [5], Л.Л. Лазебник [9], М.І. Худокормова [12], О.В. Черевко [13] та інші вчені.

Ж.О. Андрійченко [2] визначено місце фінансового моніторингу в системі управління ризиками ринків фінансових послуг та застосовано системний підхід до управління ними. У монографії [4] запропоновано методикку експрес-оцінки внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків та їх підрозділів для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму; колективом авторів [11] розроблено підхід до оцінювання ризиків у сфері антилегалізаційного стримування; у роботі [16] здійснено оцінювання та визначення рівнів ризиків клієнтів стосовно відмивання коштів у межах реалізації ризик-орієнтованого підходу. О.В. Черевко [13] обґрунтовано критерії ризику використання банку для легалізації злочинних доходів, порядок його оцінювання та заходи обмеження або зниження, Л.Л. Лазебник [9] визначено напрями розвитку бізнес-процесів у банку з точки зору комплаєнс-ризиків. Деяко з іншої позиції розглянуто ризик-орієнтований підхід В.М. Каднічанською і Т.О. Ромась [5], які доповнили класифікацію ризиків у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, за рахунок виділення груп ризиків сприяння «відмиванню» доходів працівниками банку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність різних підходів та методик оцінки й управління ризиками в системі фінансового моніторингу, слід зазначити, що вони переважно стосуються ризиків відмивання коштів з використанням банківських установ. Питання застосування ризик-орієнтованого підходу для протидії фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, а також оцінювання ефективності ризик-орієнтованого підходу та запровадження його положень у вітчизняну практику залишаються поки що практично не дослідженими.

Мета статті полягає в узагальненні ключових змін міжнародних стандартів FATF, аналізі застосування країнами ризик-орієнтованого підходу у забезпеченні протидії ВК/ФТРЗ, систематизації положень управління ризиками ВК/ФТРЗ у зарубіжній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рекомендації FATF є основою для всіх країн у досягненні загальної мети, що полягає у блокуванні відмивання коштів, фінансування тероризму й фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Рекомендації передбачають заходи, які країни повинні застосовувати в карному судочинстві й правових системах; запобіжні заходи, що вживаються фінансовими установами, спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу і професіями; заходи, що гарантують прозорість власності юридичних осіб і утворень; заснування компетентних органів з відповідними функціями, повноваженнями й механізмами взаємодії; заходи щодо співробітництва з іншими країнами [17].

Зміни стандартів FATF стосуються таких положень.

1) Ризик-орієнтований підхід. FATF було запроваджено ризик-орієнтований підхід, який дасть можливість країнам і фінансовим установам розподіляти свої ресурси більш ефективно. Країнам необхідно чітко розуміти ризики відмивання грошей і фінансування тероризму, під які вони підпадають, а також адаптувати свої системи протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму (ПВК/ФТ) з урахуванням природи цих ризиків, передбачивши посилені заходи в тих випадках, коли ризики перевищують припустиму межу застосування спрощених заходів за знижених ризиків. Цілеспрямовано організований ризик-орієнтований підхід означає, що система ПВК/ФТ буде більш ефективною.

2) Прозорість. Недостатність прозорості відносно володіння й контролю з боку юридичної особи або відносно сторін електронних грошових переказів піддає вразливості ці процеси щодо зловживань з боку злочинних елементів і терористів. FATF було підсилено прозорість вимог у цій сфері. Це означає наявність вимоги про доступність достовірної інформації про бенефіціарне володіння й контроль над фінансовими установами, трастами й іншими юридичними особами. Це також означає, що посилення прозорості, проведене на глобальному рівні, ускладнить діяльність злочинців і терористів.

3) Міжнародне співробітництво. З урахуванням зростаючої глобалізації загроз відмивання грошей і фінансування тероризму FATF також розширила межі й підсилила застосування механізмів взаємодії між правоохоронними органами. Переглянуті Рекомендації передбачають більш ефективний обмін інформацією з метою проведення розслідувань, здійснення нагляду й винесення обвинувачення.

4) Операційні стандарти. Рекомендації FATF значно розширилися стосовно питань правоох-

ронних органів і підрозділів фінансової розвідки. За результатами перегляду уточнені роль і функції операційних агентств, відповідальних за протидію відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, передбачена низка технік проведення розслідувань і повноважень, які їм необхідні, наприклад, одержання й аналіз фінансової інформації про кримінальні рахунки й операції, які викликають підозру.

На думку О.В. Черевка [14, с. 319], найважливішими нововведеннями міжнародних стандартів FATF 2012 року є такі: оцінка ризиків та застосування підходу, заснованого на управлінні ризиками; інтеграція в міжнародні стандарти заходів, спрямованих на протидію фінансуванню тероризму; встановлення цільових фінансових санкцій за розповсюдження зброї масового знищення.

Для перевірки належності виконання країнами міжнародних стандартів розроблена та у лютому 2013 р. прийнята Методологія з оцінки відповідності ним та ефективності систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Методологія стосується двох складових оцінки впровадження міжнародних стандартів FATF: 1) технічна відповідність; 2) результати, індикатори, дані та інші фактори, що використовуються для оцінки ефективності їх впровадження.

Технічна відповідність є компонентом Методології, яка відповідає за впровадження конкретних вимог FATF, включаючи законодавчу базу та обов'язкові правозастосовні заходи; існування, повноваження та процедури правоохоронних органів. Вона не включає конкретні вимоги щодо стандартів, які стосуються ефективності. Вони оцінюються окремо, а саме через компонент ефективності Методології [18].

Існує чотири ступеня технічної відповідності: відповідає (відсутні недоліки), переважно відповідає (є лише незначні недоліки), частково відповідає (існують помірні недоліки), не відповідає (існують значні недоліки).

Ефективність – це ключовий компонент в оцінці ступеня відповідності країни міжнародним стандартам FATF. Процес оцінки повинен розглядати оцінку ефективності рівною мірою з оцінкою технічної відповідності. Оцінка ефективності спрямована на посилення уваги FATF до результатів і визначення, якою мірою національна система ПФК/ФТ досягла цілей міжнародних стандартів FATF, а також виявлення системних недоліків. Це дасть змогу країнам приділити пріоритетну увагу заходам поліпшення своєї системи. Для цілей Методології ефективність визначається як «ступінь досягнення певних результатів» [18]. У контексті ПФК/ФТ ефективність – це ступінь, з яким фінансові системи та економіки зменшують ризики та загрози відмивання коштів та фінансування тероризму, а також борються з фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

Для оцінки ефективності FATF прийняла підхід, орієнтований на ієрархію певних результатів. На найвищому рівні мета впровадження заходів ПБК/ФТ оцінюється так: «фінансові системи та економіка загалом захищені від загрози відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, тим самим забезпечено підвищення прозорості фінансової системи і сприяння безпеці та захищеності». Для правильного балансу між загальним розумінням ефективності системи ПБК/ФТ країни та детальною оцінкою того, як позитивно її компоненти функціонують, FATF оцінює ефективність, переважно базуючись на одинадцяти «Безпосередніх результатах». Кожен з них є однією з ключових цілей, яку ефективна система ПБК/ФТ повинна досягти.

Для кожного Безпосереднього результату є чотири можливі рейтинги ефективності, засновані на рівні розкриття основних питань та характеристик, таких як високий рівень ефективності (ступінь досягнення Безпосереднього результату високий, необхідно здійснити незначні удосконалення); значний рівень ефективності (ступінь досягнення Безпосереднього результату значний, необхідно здійснити помірні

удосконалення); середній рівень ефективності (Безпосередній результат досягнуто лише деякою мірою, необхідно здійснити значні удосконалення); низький рівень ефективності (ступінь досягнення Безпосереднього результату незначний, необхідно здійснити фундаментальні удосконалення).

Безпосередній результат 1 («Ризики відмивання коштів та фінансування тероризму усвідомлюються, за необхідності здійснюється координація дій на національному рівні з метою ПБК/ФТРЗ») відображає ефективність ризик-орієнтованого підходу, а індикатор R1 характеризує технічну відповідність вимогам FATF щодо використання цього підходу, тобто Рекомендації 1 «Оцінка ризиків та застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків». Отже, ці два індикатори характеризують застосування у країні ризик-орієнтованого підходу з двох позицій, а саме технічної відповідності та ефективності.

За результатами 4-го раунду оцінки відповідності міжнародним стандартам FATF (Рекомендації 1) та ефективності систем ПБК/ФТ, проведеного у 31 країні, авторами зроблено висновок про переважно часткову відповідність міжнародним стандартам та середню ефектив-

Рівень ефективності за Безпосереднім результатом 1	Високий рівень				
	Значний рівень		США, Австралія	Бельгія, Канада, Італія, Малайзія, Сінгапур, Швейцарія	Іспанія
	Середній рівень		Австрія, Бангладеш, Вірменія, Коста-Ріка, Туніс, Гондурас, Фіджі, Норвегія, Ямайка, Самоа, Сербія, Шрі-Ланка, Тринідад і Тобаго	Куба, Гватемала, Швеція	
	Низький рівень	Бутан, Ефіопія, Уганда, Вануату, Зімбабве	Угорщина		
	Не відповідає	Частково відповідає	Переважно відповідає	Відповідає	

Технічна відповідність Рекомендації 1 (R1)

Рис. 1. Розподіл країн за результатами оцінки країнами застосування ризик-орієнтованого підходу у ПБК/ФТ

Джерело: складено на основі даних [19]

ність систем ПВК/ФТ стосовно застосування ризик-орієнтованого підходу, а саме 42% країн характеризуються такими рівнями (рис. 1).

Як видно з рис. 1, жодна з країн, які підлягали оцінюванню, не має високого рівня ефективності ризик-орієнтованого підходу. Водночас Іспанія повністю відповідає, а Бельгія, Канада, Італія, Малайзія, Сінгапур, Швейцарія переважно відповідають конкретним вимогам FATF стосовно Рекомендації 1, включаючи законодавчу базу, повноваження та процедури правоохоронних органів; у цих країнах встановлено значний рівень ефективності досягнення цілей системи ПВК/ФТ у сфері ідентифікації та управління ризиками.

Слід зазначити, що, незважаючи на відсутність чіткої взаємозалежності між технічною відповідністю та ефективністю, країни, які частково відповідають вимогам FATF, характеризуються переважно середнім рівнем ефективності (ім слід здійснити значні удосконалення системи ПВК/ФТ), а у країн, що не відповідають Рекомендації 1 (Бутан, Ефіопія, Уганда, Вануату, Зімбабве), присутній низький рівень ефективності, що вимагає здійснення фундаментальних удосконалень системи ПВК/ФТ. Водночас країни, які мають помірні недоліки у законодавчій базі та правозастосовних захо-

дах, все ж таки можуть досягти значного рівня ефективності ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії ПВК/ФТ, як це продемонстрували США та Австралія.

Вимоги міжнародних стандартів FATF щодо фінансування розповсюдження зброї масового знищення представлено Рекомендацією 7 («Цільові фінансові санкції за розповсюдження зброї масового знищення»). У контексті оцінки ефективності всі вимоги, пов'язані з фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, включені в Результат 11, за винятком національного співробітництва та координації, які входять в Безпосередній Результат 1 [18].

На рис. 2 подано результати оцінки відповідності країн міжнародним стандартам FATF стосовно протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

У сфері ефективності систем протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення найвищий рівень мають США, значним рівнем характеризуються Австралія, Швейцарія (законодавство яких повністю відповідає вимогам Рекомендації 7), а також Сінгапур, Бангладеш, Австрія, Італія, Вірменія. Слід відзначити, що 14 країн (45,2%) з тих, які підлягали оцінюванню, мають низький рівень ефективності досягнення цілі, пов'язаної з

Рівень ефективності за Безпосереднім результатом 11	Високий рівень			США	
	Значний рівень		Австрія, Італія, Вірменія, Швеція	Сінгапур, Бангладеш	Австралія, Швейцарія
	Середній рівень		Бельгія, Іспанія, Норвегія, Малайзія, Гватемала, Угорщина	Канада, Куба	
	Низький рівень	Бутан, Ефіопія, Уганда, Вануату, Зімбабве, Коста-Ріка, Туніс, Фіджі, Самоа, Сербія, Шрі-Ланка, Тринідад і Тобаго	Гондурас, Ямайка		
		Не відповідає	Частково відповідає	Переважно відповідає	Відповідає

Технічна відповідність Рекомендації 7 (R7)

Рис. 2. Розподіл результатів оцінки країнами ефективності систем протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення

Джерело: складено на основі даних [19]

Таблиця 1

Ризики національної системи ПБК/ФТ

Рівень ризику	Характеристика ризику
Високий	Низький рівень доходів населення; недостатнє матеріально-технічне забезпечення під-розділу фінансової розвідки (ПФР); низька заробітна плата персоналу ПФР; низький рівень довіри до фінансової системи; неосучаснена (неефективна) система аналізу інформації про підозрілі фінансові операції; неефективна система розслідування матеріалів ПФР; невідповідність міри покарання тяжкості злочинів ВК/ФТ; відсутність правового регулювання діяльності деяких представників визначених нефінансових установ та професій (ВНУП); прояви тероризму та сепаратизму.
Значний	Прогресування політичного ризику та політичної нестабільності; неналежне виявлення та санкціонування підозрілих фінансових операцій національних публічних діячів; неефективні заходи із встановлення кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) і контролю над ними; неналежне виявлення та неналежне нівелювання чинників тінізації та офшоризації фінансової системи; високий обіг готівки; відтік фінансового капіталу з країни; недостатньо ефективні заходи компетентних органів у протидії фінансуванню тероризму та сепаратизму; невідповідність організаційно-правової форми Навчально-методичного центру ДСФМУ вимогам Закону; недостатня взаємодія правоохоронних органів з ПФР; неефективні санкції за порушення вимог законодавства у сфері ПФК/ФТ; неефективне розслідування злочинів ВК; неефективне розслідування злочинів організованої злочинності (ОЗ); неефективне розслідування податкових злочинів; неефективне розслідування предикатних до ВК злочинів; неподання ВНУП інформації про підозрілі фінансові операції; використання неприбуткових організацій з метою ВК/ФТ; зростання організованої злочинності; недостатність кадрів та ресурсів для ефективного здійснення нагляду; неефективне розслідування терористичних злочинів; ВК/ФТ через дистанційні послуги; недостатній рівень розуміння ризиків ВК/ФТ; неможливість перевірити представниками ВНУП інформації, що надається клієнтом.
Помірний	Недосконала система первинного виявлення підозрілих фінансових операцій; непрозоре фінансування політичних партій; недостатній рівень підготовки учасників системи ПБК/ФТ; відсутність секторальної оцінки ризиків СПФМ у сфері ПБК/ФТ; здійснення ВК/ФТ через гральний бізнес.
Незначний	Неповна імплементація в національне законодавство положень Директиви ЄС 2015/849 Європейського Парламенту і Ради щодо запобігання відмиванню грошей та боротьби з тероризмом.

Джерело: складено на основі даних [20]

Таблиця 2

Використання країнами ризик-орієнтованого підходу у банківському секторі для протидії ВК/ФТ

Країна	Основні положення ризик-орієнтованого підходу
Австралія	Використання ризик-орієнтованого підходу під час здійснення нагляду за діяльністю банківського сектору на рівні банківських груп. Фактори, що враховуються під час визначення ризиків ВК/ФТ, такі: 1) здійснення діяльності групою установ в сегменті, що визначений як основний або істотний канал ВК; 2) схильність групи фінансових установ до ризиків ВК/ФТ.
Німеччина	1) Оцінка потенційно ризикової ситуації на основі п'яти критеріїв ризику (місце знаходження, масштаб діяльності, структура продукту, структура клієнтської бази, структура каналів надання), а також складання рейтингу за кожним критерієм; 2) оцінка якості запобіжних заходів у сфері ПБК/ФТ.
Нідерланди	Аналіз ризиків, що стосуються цілісності і бездоганності установ, на макро-, мезо- і мікрорівнях. Виявлення ризиків на основі: 1) використання типологічних досліджень, розвідувальної інформації, даних міжнародних та національних комітетів, а також інших наглядових органів, які займаються питаннями попередження ВК/ФТ; 2) використання інформації, отриманої за підсумками виїзних наглядових перевірок; 3) моніторингу інформації з відкритих джерел. Аналіз ризиків на основі визначення їх ступеня (враховуються фактори географічної зони діяльності, клієнтської бази, продуктів та каналів їх надання) та визначення рівня заходів контролю ризиків (належне функціонування служби контролю, ефективність виконання вимог, якість запобіжних заходів).
США	Оцінка наявності у фінансових установ належної політики та процедур, розроблених з урахуванням їх ризиків, пов'язаних з ВК/ФТ, а також ступеня деталізації інформації, що міститься у їх повідомленнях.
Південно-Африканська Республіка	Центральний банк вимагає від банків проведення власної оцінки ризиків ВК/ФТ та здійснює перевірку правильності такої оцінки. Здійснюється розподіл діяльності установи, її продуктів, географічного розташування та типів клієнтів на категорії високого, середнього та низького ризику. Визначаються можливі зміни в режимі ПБК/ФТ.
Сінгапур	Модель оцінки ризиків за двома індикаторами: 1) вплив (відносна системна важливість); розглядається вплив фінансової установи на фінансову систему країни у разі, якщо така установа буде відчувати фінансові або інші труднощі; 2) ризик; розглядаються види ризиків, можливості установи щодо їх контролю, ефективність системи управління ризиками, достатність фінансових ресурсів для поглинання збитків і збереження фінансової стійкості; під час оцінювання ризиків враховуються зв'язки між різними групами, а також між фінансовими установами та її залежними організаціями.

Джерело: складено на основі [21]

протидією фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що додатково підкреслює важливість розроблення дієвих заходів усіма країнами.

В Україні з 27 березня по 8 квітня 2017 р. проводилася оцінка національної системи ПВК/ФТРЗ Комітетом експертів Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму MONEYVAL, результати якої планується прийняти на Пленарному засіданні FATF у поточному році.

Першу Національну оцінку ризиків (НОР) ВК/ФТ проведено в Україні у 2016 р., за результатами якої виявлені ключові ризики та визначено їх рівні (табл. 1).

Високий та значний рівні ризику переважно пов'язані із загальною та державною складовими. За результатами НОР виявлено такі загрози для приватного сектору: загроза використання новітніх технологій для ВК/ФТ; загроза не виявлення підозрілих фінансових операцій. Обидві з перерахованих загроз безпосередньо пов'язані з фінансовою системою. Важлива роль у їх мінімізації належить оцінюванню ризиків ВК/ФТ у банківському секторі. З огляду на це доцільною є систематизація міжнародного досвіду у цій сфері (табл. 2) для розвитку ризик-орієнтованого підходу у забезпеченні ПВК/ФТ в Україні.

Узагальнюючи викладені у табл. 2 положення ризик-орієнтованого підходу у банківському секторі для протидії ВК/ФТ, можна визначити доцільні напрями для використання у вітчизняній системі банківського нагляду:

1) врахування фактору пов'язаності банківських установ між собою та з клієнтами у разі виявлення ризиків ВК/ФТРЗ;

2) проведення аналізу ризиків, що стосуються надійності банківських установ, на макро-, мезо- і мікрорівнях;

3) здійснення оцінки банківськими установами ризиків ВК/ФТРЗ на основі зіставлення їх ступеня та рівня заходів їх контролю;

4) створення банківськими установами власних систем оцінки ризиків ВК/ФТРЗ, а також розроблення ними належної документальної політики та процедур з урахуванням їх ризиків.

Це буде сприяти підвищенню ефективності імплементації ризик-орієнтованого підходу у вітчизняну систему протидії ВК/ФТРЗ.

Висновки. Викладене вище надало можливість зробити такі висновки.

1) Ключові зміни міжнародних стандартів FATF здійснені у відповідь на загострення загроз глобальній безпеці і стосуються: 1) введення ризик-орієнтованого підходу у систему протидії ВК/ФТ; 2) введення Рекомендації 7 щодо протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; 3) посилення уваги до заходів протидії фінансуванню тероризму.

2) Оцінка ефективності застосування у 31 країні ризик-орієнтованого підходу у сфері ПВК/ФТРЗ на основі зіставлення ступеня тех-

нічної відповідності Рекомендації 1 («Оцінка ризиків та застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків») та досягнутого рівня ефективності за Безпосереднім результатом 1 («Ризики відмивання коштів та фінансування тероризму усвідомлюються, за необхідності здійснюється координація дій на національному рівні з метою ПВК/ФТРЗ») продемонструвала переважно часткову технічну відповідність (існують помірні недоліки) та середній рівень ефективності (результат досягнуто лише деякою мірою, необхідно здійснити значні удосконалення) систем ПВК/ФТРЗ. При цьому 29% досліджених країн мають значний рівень досягнення цілей стосовно управління ризиками; 51,6% – середній рівень; 19,4% – низький рівень.

3) Для мінімізації загроз ВК/ФТРЗ з боку фінансової системи узагальнено міжнародний досвід застосування ризик-орієнтованого підходу у банківському секторі. Запропоновано враховувати у вітчизняному банківському нагляді фактор пов'язаності фінансових установ під час оцінювання ризиків ВК/ФТРЗ; здійснювати аналіз ризиків діяльності банків на макро-, мезо- і мікрорівнях; в процесі оцінки ризиків враховувати не лише їхній ступінь, але й рівень ефективності заходів управління ними; розробляти у банках власну систему оцінювання ризиків ВК/ФТРЗ.

Оскільки проведена оцінка ефективності систем протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за Рекомендацією 7 та Безпосереднім результатом 11 підтвердила наявність значних загроз (45,2% оцінених країн мають низький рівень ефективності), подальші дослідження можуть бути пов'язані з розвитком підходів до ідентифікації таких загроз і розробленням заходів щодо їх попередження та нейтралізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акімова О.В. Дослідження можливостей адаптації та використання міжнародних типологій в системі фінансового моніторингу України / О.В. Акімова // Технологический аудит и резервы производства. – 2016. – № 5/4(31). – С. 51–57.
2. Андрійченко Ж.О. Фінансовий моніторинг у системі управління ризиками ринків фінансових послуг / Ж.О. Андрійченко // Розвиток системи управління ризиками ринків фінансових послуг : [монографія] / наук. ред. та кер. кол. авт. Н.М. Внукова. – Х. : Ексклюзив, 2014. – С. 140–150.
3. Баранов Р.О. Світова емпірика впровадження політики протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / Р.О. Баранов // Вісник НАДУ. – 2015. – № 3. – С. 33–39.
4. Оцінка та управління ризиком використання послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму в комерційному банку : [монографія] / [С.О. Дмитров, О.В. Мережкова, Т.А. Медвідь, О.М. Ващенко] / за заг. ред. О.М. Бережного – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 114 с.
5. Каднічанська В.М. Оцінка ризику легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму / В.М. Каднічанська, Т.О. Ромась // Вісник Університету

- банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 1(16). – С. 251–254.
6. Кобилянська Л.М. Міжнародний досвід протидії злочинним доходам / Л.М. Кобилянська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 3. – С. 45–49.
 7. Колдовський М.В. Світовий досвід боротьби з відмиванням грошей банківського сектора в сучасних умовах глобалізації фінансових ринків / М.В. Колдовський // Європейський вектор економічного розвитку : зб. наук. пр. – № 1(4). – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2008. – С. 26–32.
 8. Куришко О.О. Аналіз світового досвіду у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті можливості його використання в Україні / О.О. Куришко // Фінансовий простір. – 2013. – № 2. – С. 8–15.
 9. Лазебник Л.Л. Управління ризиками відмивання незаконних доходів у комерційному банку / Л.Л. Лазебник // Економіка та держава. – 2012. – № 11. – С. 4–7.
 10. Петрук О.М. Особливості розвитку фінансового моніторингу / О.М. Петрук, К.Д. Левківська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 2. – С. 288–293.
 11. Розвиток національної системи фінансового моніторингу / [Т.І. Єфименко, С.С. Гасанов, О.Є. Користін та ін.]. – К. : ДННУ «Академія фінансового управління», 2013. – 380 с.
 12. Худокормова М.І. Методика оцінювання ризику клієнта при використанні ним послуг банку для легалізації кримінальних доходів / М.І. Худокормова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6. – С. 283–289.
 13. Стратегічні пріоритети детінізації економіки України у системі економічної безпеки: макро та мікрорівні: [монографія] / за ред. О.В. Черевка. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А., 2014. – 442 с.
 14. Шиян Д.В. Аналіз міжнародних стандартів з протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму / Д.В. Шиян // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – № 1(48). – С. 314–320.
 15. Conceptualizing terrorist financing in the age of uncertainty / [Z. Hamin, R. Othman, N. Omar, H.S. Selamat] // Journal of Money Laundering Control. – 2016. – Vol. 19. – Issue 4. – P. 397–406.
 16. Xue Y.-W. Research on money laundering risk assessment of customers – based on the empirical research of China / Y.-W. Xue, Y.-H. Zhang // Journal of Money Laundering Control. – 2016. – Vol. 19. – Issue 3. – P. 249–263.
 17. Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням доходів та фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення – Рекомендації FATF 2012 року (зі змінами станом на червень 2016 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=180&lang=uk.
 18. Methodology for assessing technical compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT systems [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/fatfissuesnewmechanismtostronghthenmoneylaunderingandterroristfinancingcompliance.html>.
 19. An up-to-date overview of the ratings on both effectiveness and technical compliance for all countries assessed against the 2012 FATF Recommendations and using the 2013 Assessment Methodology [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/?hf=10&b=0&s=desc\(fatf_releasedate\)](http://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/?hf=10&b=0&s=desc(fatf_releasedate)).
 20. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=558&art_id=23773&lang=uk.
 21. Risk-based Approach. Guidance for the Banking Sector [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/risk-based-approach-banking-sector.html>.